

"Lätt att hitta - lätt att låna" KB:s slutsatser utifrån utredning och remissyttranden

Bakgrund

Kungliga biblioteket (KB) och Statens kulturråd beställde en utredning med förslag till förändring av fjärrlåneverksamheten i Sverige. Utredningens uppdrag har varit att ge förslag till ny modell för den nationella fjärrlånehanteringen utifrån ett användarperspektiv där tillgången till ny teknik och nya medier särskilt uppmärksammas. I uppdraget har också ingått att presentera en vision för landets fjärrlånesamarbete, att sätta mål och att ange riktlinjer för verksamheten. Rapporten fick namnet "Lätt att hitta - lätt att låna" utförd av Annette Johansson, AnnJo Konsulteri, Nils G Storhagen, New Logistics Institute AB

Utredningen skickades på remiss till ca 150 respondenter, och vi fick in 134 svar, en svarsfrekvens på ca 89 %. Remissvaren har sammanfattats i rapporten "Lätt att hitta-lätt att låna. Sammanställning av remissvar på utredningen av bibliotekens fjärrlån. Del 1 Sammafattning"

Sammanfattande slutsatser och åtgärder

Gemensam policy, riktlinjer och rekommendationer

Utredarna föreslår en enhetlig policy gentemot låntagaren, enhetliga riktlinjer för biblioteken, exempelvis när det gäller avgifter, och gemensam lånetid för fjärrlån ut. Generellt är folkbiblioteken mer positivt inställda till utredarnas förslag och många är beredda att ställa sig bakom den ideologi och riktning som utredarna föreslår.

Även om remissinstanserna i princip tycker att ett gemensamt regelverk för bibliotekens fjärrlån skulle gynna medborgaren pekar många yttranden på det problematiska i att utforma en detaljerade

riktlinjer och gemensam policy i den riktning som utredarna pekar ut. Gemensam lånetid, policy om återlämning på valfritt bibliotek, enhetliga avgifter och andra gemensamma regler kan komma i konflikt med det kommunala självstyret och uppdragsgivaren eller moderinstitutionens uppdrag.

Flera remissyttranden föreslår istället att KB ger vägledande och stödande rekommendationer. Detta är en tanke som KB ansluter sig till. KB har inte hela greppet om fjärrlånen i riket. När det gäller den regionala fjärrlånehanteringen, utförd av läns- och regionbiblioteken, är det inte KB som står för den statliga tilldelningen av medel. När det gäller fjärrlåneområdet bör därför rekommendationerna utformas av KB och Statens kulturråd i samråd.

De rekommendationer som gäller idag utarbetades 2005 (bilaga 2). Dessa behöver revideras med tanke på dels det nya bibliotekslandskapet och dels med tanke på utvecklingen inom e-resurser och nya medier. Dessutom bör ett miljöperspektiv på fjärrlån tas med i rekommendationerna: omfattningen av fysiska transporter ska inte vara större än nödvändigt.

Rekommendationerna ska utgå från synsättet att det som bäst gynnar kvaliteten och sektorn som helhet, är att biblioteken har ett lokalt användarperspektiv på sina tjänster samtidigt som man har ett generöst förhållningssätt i utlån och resursdelning till andra bibliotek. Barriärerna för användarna att få tillgång till önskad information ska vara så låg som möjligt.

- *KB kommer att revidera gällande rekommendationer. Arbetet ska till vissa delar ske i samråd med Statens kulturråd*

Infrastruktur

KB delar utredarnas övergripande målbild att information ska vara lätt att hitta och lätt att låna. Däremot är KB inte beredd att i sitt nationella utvecklingsarbete prioritera uppbyggnaden av en modell och ett system för användarstyrda lån, enhetliga riktlinjer och gemensam nationell lånepolicy. Skälen är inte enbart ekonomiska och miljömässiga utan tar även hänsyn till användarperspektivet.

Fjärrlåneverksamheten är liten och minskar i omfattning, det finns en risk för överadministration. Att bygga upp system och regelverk för nationella lån skulle troligen kosta mer än vad det skulle ge i utbyte. Ett sådant system bygger också på att det finns en gemensam nationell katalog att bygga vidare på. Utvecklingen av en sådan är nyligen påbörjad men ännu inte på plats.

I några remissyttranden tas den danska modellen upp som ett varnande exempel: att ha böcker på väg gynnar inte någon. Dels medverkar transporterna till miljöproblem och dels medför det extra arbete för biblioteken som också förlorar dialog med sin målgrupp. Böcker på väg befinner sig i ingenmansland och är obrukbara. Man menar att vinsten för låntagaren är liten: användarstyrda lån gynnar endast den första låntagaren i kedjan, inte de följande.

I KB:s och Statens kulturråds nuvarande rekommendationer för fjärrlån finns en passus om att en fjärrlånebeställning ska betraktas som ett inköpsförslag. Åtskilliga kommentarer i remissvaren anknyter till detta synsätt: fjärrlån ska inte ses som nationella lån utan i första hand relateras till förvärv och integreras i ordinarie biblioteksverksamhet. Många menar till och med att ju mer isolerad fjärrlåneverksamheten är från övriga verksamheten, desto lägre kvalitet på själva verksamheten i stort. Några yttranden pekar också på sambandet mellan fjärrlån och referenstjänster och menar att många fjärrlån sker i onödan.

Flera remissyttranden riktar kritik mot att utredarna i allt för hög grad inriktat sig på fysiska boklån och inte tagit hänsyn till vare sig lösningar kring artikelleveranser, utvecklingen av e-resurser och digitalisering-on-demand-tjänster. Dessa kan i många fall ersätta fjärrlån. Inom detta område behövs insatser för att lösa upphovsrättsliga och avtalsmässiga frågor kring åtkomst och distribution, vilket också är en uppgift för KB.

Ett av de förslag som möter högst acceptans i utredningen är att KB bör satsa på användarstöd i form av tekniska lösningar och funktionaliteter i en nationell katalog. Exempel på sådana är att skapa mervärdesinformation i form av exempelvis innehållsförteckningar, olika typer av metadatainformation som gör att låntagaren lättare kan hitta vad hon eller han eftersöker. Detta ligger helt i linje med KB:s strategi för den nationella biblioteksutvecklingen. Att utveckla en nationell teknisk

infrastruktur för biblioteken är en högt prioriterad uppgift. En utbyggd nationell katalog skulle förebygga onödiga fjärrlån och minska barriärerna för medborgarnas tillgång till information. I förlängningen kan KB också titta vidare på frågan om nationellt biblioteks-ID. Denna fråga är dock komplex, den bygger bland annat på en fullt utbyggd nationell katalog.

- *KB kommer att prioritera arbetet med att skapa en nationell infrastruktur för informationsförsörjningen.*

Medel och styrmedel

Utredarna föreslår att KB riktar det statliga stödet till att bygga en nationell infrastruktur snarare än att utbetala fjärrlånekompensation till nettoutlåande forskningsbibliotek. Detta förslag möter acceptans hos folkbiblioteken. Gensvaret från forskningsbiblioteken är blandat och man efterlyser en noggrann konsekvensanalys som grund för ett mer tydligt ställningstagande. Vilka insatser man skulle få istället för kompensation, måste dessutom specificeras mer ingående.

Fjärrlånekompensationen är i dagsläget endast riktad mot forskningbiblioteken. För att få en helhetsbild bör en analys av styrmedel även innefatta andra aktörer och befintliga resurser på den nationella fjärrlånearenan. En aktör är Informations- och lånecentralerna, Internationella biblioteket och Sveriges depåbibliotek som får sin statliga finansiering via KB. En kartläggning av deras verksamhet har nyligen inletts. Läns- och regionbiblioteken har en betydande roll i fjärrlånestrukturen. Regionala samarbeten kring medieplanering drivs delvis av andra medel men blir i praktiken en avlastning för fjärrlånen.

- *KB kommer att göra en konsekvensanalys om alternativ användning av dagens fjärrlånekompensation.*
- *Hur de frigjorda medlen skulle kunna användas i utvecklingen av en nationell infrastruktur ska specificeras närmare.*

Transporter

Billig och säker transport som stöd för fjärrlånehanteringen är önskvärd från biblioteken och det finns förväntningar på åtgärder från KB. Utredningen föreslår kombinationer av lokala lösningar

som möjliggör korta transportsträckor och nationella lösningar och som drar nytta av skalfördelar i konsolidering och samlastning av gods. Detta förslag möter en mycket hög acceptans i remissvaren.

På detta område har det hänt en del sedan utredningen gjordes och remissyttrandena formulerades. KB har erbjudit avrop till ett ramavtal med Svensk Bibliotekstransport, men tvingats säga upp avtalet till följd av prisökningar utanför ramen. I dagsläget finns inget underlag för en nationell lösning: volymen är inte tillräckligt stor, de ekonomiska och kvalitativa vinsterna för biblioteken är små och det är brist på konkurrerande aktörer på marknaden. En upphandlad tjänst måste förnyas var fjärde år, vilket betyder dålig stabilitet. Om en nationell lösning ska kopplas ihop med regionala måste biblioteken ha omlastningspunkter vilket innebär en ny verksamhet för dem. Regionala samarbeten är ett klimatsmartare alternativ och kan innebära att en region är närmast självförsörjande och endast i undantagsfall behöver fjärrlån.

- *KB kommer inte att bygga upp ett system för nationella bibliotekstransporter utan uppmuntrar till regionala lösningar för att uppnå klimatsmart alternativ*

Kurslitteratur

En medietyp och låntagarkategori som lyfts fram i flera remissyttranden är kurslitteratur och studenter, främst distansstudenter. Bilden som framträder utifrån remissvaren är att huvuddelen av folk- och länsbibliotekens resurser för fjärrlån går till studenternas kurslitteratur. Troligen hänger detta samman med att endast ett fåtal av lärosätenas bibliotek lånar ut kurslitteratur till andra än de egna studenterna. Den uppenbara lösningen på problemet, att ersätta tryckt kurslitteratur med e-böcker eller digitalisering, är inte realiserbart i dagsläget. KB behöver bättre underlag angående omfattning och lånevägar för att kunna ta ställning till om en riktad insats ska göras.

- *KB kommer att kartlägga hanteringen av kurslitteratur ur ett nationellt perspektiv och därefter föreslå eventuella åtgärder.*

Bilaga 1: Andra pågående KB-insatser som rör fjärrlån

- KB har tillsatt en utredning för att kartlägga hur biblioteken använder Informations- och lånecentralerna i Malmö, Umeå, Stockholm och Internationella bibliotek samt Sveriges depåbibliotek. Rapport i december 2011
- KB bevakar upphovsrättsfrågor och avtalsfrågor kring distribution och åtkomst av e-resurser. Löpande.
- KB samordnar nationellt digitaliseringsarbete. Löpande
- KB utvecklar sin inflytandestruktur och föreslår att tillsätta en Expertgrupp för resource sharing med uppgift att samverka och utveckla frågor som rör fjärrlån, och åtkomst/distribution av information till medborgarna i en vidare bemärkelse. Gruppens uppdrag ska diskuteras på Biblioteksstämman i november 2011.
- KB ska i samarbete med Länsbiblioteken följa upp de planer som bibliotek gjort på kommunal och regional nivå med koppling till Bibliotekslagen. Detta kommer bland annat att innebära en kvalitetsuppföljning av folkbibliotekens fjärrlånehantering. I förlängningen ska kvalitetskriterier och kvalitetsmål för verksamheten kunna sättas upp. I uppstartsskede.
- KB ska tydliggöra villkoren för sina olika grupper av samverkansbibliotek. Hösten 2011.

Bilaga 2: Rekommendationer fjärrlån

Varje gång en förfrågan om fjärrlån gäller material som går att köpa, bör biblioteket se det som ett förslag till inköp

En beställning av fjärrlån ska behandlas så fort som möjligt

Det bibliotek som lånar ut avgör vilket material som ska lånas ut. Undantag kan göras för till exempel referenslitteratur och tidskrifter

Det bibliotek som lånar in har ansvar för det lånade materialet, och är skyldigt att ersätta material som skadas eller kommer bort.

Offentliga bibliotek ska föra statistik över in- och utgående fjärrlån

Rekommendationerna om fjärrlån är utarbetade av Kungl. Biblioteket i samråd med Statens kulturråd (2005-10-01)